

קיבוץ עובדיה הסלקו

"ממלכת כוהנים וגוי קדוש" - כך התרשמה לאה תירוש (ויינר) מ"קיבוץ עובדיה", בעת שליחותה בפולין. "החמה מראש האילנות" שרו חברי הקיבוץ בלילות שבת בשבתם בבית הכפרי מוקף אילנות ופרחים, בשולי העיירה סֶלְבֶקוב (קֶסֶבֶב, רחוב אולקוֹשְקָה 42), בדרום פולין, סמוך לאולקוֹש ולבנדזין (Będzin), בחבל שלזיה, על הכביש מקאטוביץ לקראקוב, בירתה העתיקה של פולין.

קורותיה של חוות ההכשרה בסלבקוב מהווים נקודת ציון חשובה בתולדות כפר עציון וטירת צבי. רבים מחבריהם חוו בה את חוויות היסוד התנועתיות-קיבוציות ובה עוצבה דרכם האידיאית. במנחם-אב תשנ"ח, בעת מסע חברי הקיבוץ הדתי לפולין, בהדרכתה של נילי בן-ארי, פקדתי (יוחנן בן-יעקב) את האתר, מצויד בתיאור כללי ובתמונה קטנה של המבנה שנותרה בידי מהאלבום של אבי, יעקב הי"ד. מצאתי את החווה עומדת על תילה כמו בצילום. שתי משפחות פולניות התגוררו במבנה התואם את תיאורו של שלום קרניאל הי"ד: "מקום משכנה של הקבוצה שיווה לה מראה נאה ומלבב. הבית המסודר המעוטר עצים, החצר הנרחבת עם בנייני המשק והשדות הזרועים - כל אלה יצרו אווירה ארץ-ישראלית מיוחדת שמשכה רבים במחנה. בייחוד היה כוח משיכתה פרוש על-פני קיני השומר הדתי הסמוכים ... סלבקוב נהפכה במשך הזמן למקום פגישות, כינוסים ומועצות של השומרים".¹ החצר הרחבה, העצים סביב, מבני המשק, עיטורי העץ האופייניים - נותרו כשהיו. אפילו המסמרים בהם הצמידו החברים מזוזה לדלת הכניסה האחורית, נותרו על המשקוף, המזוזה עצמה איננה עוד, כך גם האווירה היהודית הארץ ישראלית אבדה לעד.

ימי בראשית

בנימין ינאי תיאר את ימי הבראשית: "התאספו חברים בהחלטה נמרצת לחיות את חייהם בקיבוץ על יסודות תורה-ועבודה ... ביום י"ג בטבת תרצ"ג (1933) התקיימה הישיבה המכוננת שבה השתתפו כבר חמישה חברים וחמש חברות וערכו תקנון לקיבוץ ... מטרת הקיבוץ - ליצור בארץ ישראל קיבוץ קבוע על יסודות תורה-ועבודה וחיים קולקטיביים ... התגשמות של שאיפותיו רואה הקיבוץ בהתיישבות על האדמה ע"י יצירת נקודה חקלאית בארץ. ארגון הקיבוץ - כשנמצאים כבר בארץ חמישה חברים הם מייסדים שם את הקיבוץ הקולט את החברים מהגולה. חברות - חבר הנכנס לקיבוץ הוא רק מועמד ויכול להיחשב לחבר קבוע אחרי התאשרו לכל הפחות ע"י 75% מחברי הקיבוץ בחייו דעתם של כל החברים. עליית החברים לארץ-ישראל - לעלות ארצה יכולים רק אותם החברים הנבחרים לעלייה על ידי רוב חברי הקיבוץ. חבר העולה ארצה בלי אישור מהקיבוץ הגלותי איננו יכול להתקבל בקיבוץ בארץ. אסור לחבר לעלות ארצה כל זמן שאין חבר אחר מתאים למלא את מקומו בתפקידיו".²

קיבוצי ההכשרה הוקמו בפולין ככלי ארגוני-חינוכי לקראת עלייה לארץ. קבלת סרטיפיקאט (אשרת עלייה משלטונות המנדט הבריטי) הייתה מותנית בכך שהמועמד שהה פרק זמן בהכשרה. מצוקה רבה אפיינה את מרבית ההכשרות שהתמודדו עם דלות ובעיות חברתיות. יעקב קלוסקי (קלי), היה בן שמונה עשרה כשהחליט עם חבריו להקים בסוסנוביץ הכשרה קיבוצית דתית במסגרת ארגון "החלוץ המזרחי". החברים דיברו עברית ועבדו קשה בסיתות אבנים. הקיבוץ גדל עד לשישים חברים. ארבעה מהם יצאו לעיירה הסמוכה אולקוֹש וממנה ניסו לתקוע יתד בסלבקוב. יעקב פנה לאחים שיין מבנדזין - משפחה יהודית עשירה, בעלי בית החרושת למסמרים, ברגים, כבלים ותיל בסלבקוב, וביקש מקומות עבודה לחברי הקיבוץ. מרדכי שיין תרם את החווה - מבנה מגורים, מבני משק, שטח חקלאי - ומקומות עבודה לחברים בבית החרושת. בהתייעצות עם נתן גרדי - שליח תנועת תורה-ועבודה בפולין, שהיה מהיוזמים והדוחפים להקמת הקיבוץ - הוחלט לקרוא לקיבוץ "קיבוץ עובדי-יה"³ (לפי גרסא אחרת הקיבוץ נקרא על שמו של הרב ד"ר אברהם עובדיה גוטסדינר - ממתווי דרכה האידיאולוגית של תנועות הנוער השומר הדתי ובני עקיבא בפולין, באותן שנים מנהל בית ספר של המזרחי בבנדזין).

¹ "עלונים", ביטאון הקיבוץ הדתי, כסלו תש"ג.

² בנימין ינאי, "יצירת משפחה קיבוצית", "חיינו", סלבקוב, כסלו תרצ"ד, 1933, חוברת א. הקבוצה פרסמה עיתון, "חיינו", הופיעו שלושה גיליונות בעריכת יוסף תירוש (ויינר) ובנימין ינובסקי (ינאי), כולם בעברית.

³ נתן גרדי, פרקי חיים של חלוץ דתי ב, מורשת, עמ' 170.

“אני מאמין”

קיבוץ עובדיה בסלבקוב, הסמוכה לקראקוב גיאוגרפית ורעיונית, העמיד בפני חבריו תביעות חברתיות חמורות, אורח חיים סגפני, דמוי מסדר נזירי ככת האיסיים. “לכל חברה דתית יש אני-מאמין שלה, האני-מאמין של סלבקוב הייתה הקומונה. לה צריך היה החבר להקריב הכל, את הנפש ואת הגוף, ולהתמזג בתוכה התמזגות מוחלטת” כתב שלום קרניאל הי”ד. שלושה עקרונות אפיינו את החיים בקיבות עובדיה: קדושת העבודה, השוויון והשיתוף המוחלטים, חיי החברה המרוממים. במיטה אחת ישנו שני חברים, הם סברו שאין זה נאה שכל חלוץ יישן במיטה נפרדת, חייבים להסתפק במועט שבמועט. שניים-שלושה חברים אכלו מצלחת אחת בצוותא בעת שהמצב הכלכלי היה שפיר. החיים התנהלו בקומונה טוטאלית, כל רכושו של החבר היה שייך לכלל ועמד לשימוש הכלל. אהרון רייפן זכר את התופעה יוצאת הדופן של “מחסן א”. הוא התבקש למסור למחסן המשותף את הבגדים המעטים שהכניח לו אמו. חברי הקיבוץ התמסרו לעבודה ללא לאות, לא ניתנה לגיטימציה להרגשה האישית, חייבים לעבוד עד כלות הכוחות. כשנשלחה שרה מייטליס לעבודה קשה אמרה: אין לי כוח! שקלו לשלוח אותה הביתה. מישהו ריחם עליה והוחלט להשאירה לתקופת ניסיון.

בקיבוץ עובדיה נוצרה הוויה מיוחדת שהיה בה עומק רוחני. היחסים בין הבנים לבנות היו פתוחים, הגבולות נשמרו. היו זוגות, בדרך כלל התחתנו לאחר העלייה. חברי הקבוצה ראו עצמם כמשפחה אחת מגובשת ומלוכדת. הם ביקשו לייסד מסגרת חיים כוללת, הציבו חזון הקמת קיבוץ עלייה והתיישבות, שמוקדו האחד בסלבקוב והאחר בארץ ישראל. חברה דתית חלוצית בעלת מתח חיים גבוה. מתח של שתיקה, ישבו שעות ליד השולחן בלא להוציא מילה מהפה. הרב מ”צ נריה ביקר במקום בעת שליחות תנועתית בפולין, תרצ”ח: “רצונך ללמוד את תורת הדממה, עלה אל האוטו וסע לסלבקוב ... כאן ניקיון למופת, כאן סדר וטוב-טעם ועל כל אלה דממה - שרים ודוממים, אוכלים ודוממים, רוקדים ודוממים ... ייתכן שיש כבר משהו מפורז בדממה זו ... בני עובדיה דוממים הרבה ומדברים מעט ... לאחר הדממה פוצח אחד החברים בשירה חסידית ... בתום השירה - ריקוד נלהב בלי לאות עד כלות הנפש ... הריקוד - עבודת קודש הוא. ואם כל הריקוד קודש, הצי’ה צ’ק - קודש קודשים ... פסיעות הצי’ה צ’ק מקטינות את הדרך לארץ ישראל, מקרבות את הגאולה ... וכל מי שלא ראה את הצי’ה צ’ק בסלבקוב בהדרו ובשמחתו לא ראה ריקוד מעולה מעולם”. אפרים שילה תיאר פולחן מקודש: “בשנת 1935 קבלנו לרשותנו בית אחוזה בתוך גן, רוח פולחנית שטפה אותנו, זה התבטא בטיפול קפדני בעצי הגן, במירוק הרצפות בחדר האכל ובחדרי השינה המשוכים לקה אדומה ובחליצת נעליים עם הכניסה לחדרים. הוכחנו עצמנו כפועלים בבית החרושת של האחים שיין, ההליכה הקבוצתית לעבודה וממנה דמתה בעינינו לתהלוכת כורי הפחם במכרות אירלנד. הרגשנו כמבשרי עתיד של חברה חדשה”.

בקיבוץ עובדיה לא היו בעיות פשוטות, כל הפרובלמות היו מוסריות. המייסדים החליטו לקבל כמועמדים רק צעירים המתעתדים להמשיך בחיי קיבוץ דתי בארץ. בגרעין המייסד נעשה מיון קפדני; מעשרים וארבעה מועמדים נבחרו חמישה על דעת כולם. אלה סיפחו אליהם עוד חמישה, אט אט התרחב המעגל. המייסדים קבלו סרטיפיקטים אבל דחו את עלייתם כדי להיות בטוחים שיש מי שימשיך לשאת את הלפיד. כל שבעה שמונה חברים התאגדו ועלו כפלוגה (קבוצה). הוותיקים היו בעלי זכות החלטה בלעדית מי ראוי ויכול להצטרף לקיבוץ. כל מועמד שהגיע נלקח לפעולת הסברה. לילות היו מתדיינים מי מתאים ומי אינו מתאים לקיבוץ. ארבעה “מעמדות” חברתיים היו בקיבוץ עובדיה: אורחים; מועמדים; חברים-ותיקים; מועמדים לעלייה. האחרונים היו בעלי זכויות יתר מפליגות בתחום החומרי ובתחום החברתי.

מרבית החברים הגיעו מבתים חסידיים. אהובה מ’ התחנכה בקן בני עקיבא בלודז’, היא באה מבית חרדי, חסידי גור בלודז’. הוריה שהיו עשירים התנגדו מאד ליציאתה להכשרה בסלבקוב. אימה באה לקיבוץ לשכנעה לשוב הביתה. אהובה סירבה לצאת אל האם וזו לא נכנסה אל המבנה. באותו יום ביקר בקיבוץ שליח מארץ ישראל, הרב מ”צ נריה, הוא ניסה לתווך בין האם לבת, לבסוף הגיע למסקנה שעל הבת לשוב לבית הוריה, שכן, לדבריו, במקרה זה מצוות כיבוד הורים גוברת על מצוות עלייה וישוב ארץ ישראל, הבת חייבת להישמע להוריה ולשוב הביתה. הרב נריה כינס את כל החברים

⁴ “עלונים”, כסלו תש”ג; פורסם בתוך: שלום קרניאל, חיו ומשנתו, (עורך) שאול רו, הקיבוץ הדתי, בני עקיבא, תשכ”ז, עמ’ 117-121; מהדורה מחדשת ומורחבת, כפר עציון תשע”ג, 2013, עמ’ 146-153.

⁵ הרב מ”צ נריה, “רשמי סלבקוב”, אהלנו, ביטאון השומר הדתי בפולין, אדר תרצ”ט. (הצי’ה צ’ק - ריקוד פולני אותו רקדו בווגות מתחלפים בתוך מעגל).

לאסיפה ומסר להם החלטתו - אהובה תחזור הביתה! אהובה הודיעה שהיא חפצה להישאר אך ההחלטה נתונה בידי כלל החברים. רוב החברים דחו בהצבעה את דברי הרב ופסקו - אהובה תישאר בקיבוץ, כולם פרצו בשירה "לא נזוז מפה!" הרב מסר את הדברים לאם ששבה בפחי נפש לבדה הביתה. ערב עלייתם ארצה הגיעה אהובה להיפרד מהוריה ולהציג בפניהם את בן זוגה, חיים. שוב ניסו ההורים לשכנע את הזוג להישאר בלודו' ולהינות ממנעמי החיים שהיו ההורים מוכנים להרעיף על הזוג הצעיר. הצעירים הנלהבים דחו את ההצעה המפתה ובחרו לעלות לארץ ולהצטרף לקבוצת אברהם במסגרתה עלו לקיבוץ כפר עציון. המשפחות שנתרו בפולין נספו כולן ב"שואה".⁶

בקיבוץ עובדיה שאפו הצעירים ליצור אדם חדש ע"י עבודת כפיים, הסתפקות במועט, פְּנוּת ביחסי אנוש, אדם שתוכו כברו. ישראל רובינשטיין מוותיקי הקיבוץ: "היינו כמשפחה, קשורים בעבודות של תוגות ותקוות וחינונו כמו בקונכייה חמימה מחוץ לזמן ולמקום. זה לא יבין זאת ... חטאנו לפעמים בהתנשאות וכלפי חוץ זקפנו אפינו אל-על כאילו היינו מי יודע כמה נעלים יותר. בחדר האוכל התנוססה סיסמא: 'עודנו - הרמוניה שלמה באנושות וביקום כולו' וברכת השנה נוסחה בלשון העממית: 'שלמות מוסרית לאנושות'. מטבע עובר לסוחר היה: 'שינוי ערכים' ... ביטויים שכיחים נוספים היו: התחיות; צריך לחיות 'עם הזולת' ולא 'על יד הזולת'. ניהוח חסידות אפיון את סלבקוב; הדבקות, כמו בחצר חסידית, הייתה אבן פינה בחייהם. רעיונות של הסתפקות במועט בעידן של פריחת אידיאות, אוטופיות ורעיונות ערטילאיים בכל העולם. כל זה קרה בטרם בוא שעת האכזבות והתנפצות האמונה באדם וביכולתו לתקן את העולם".⁷ החווה הייתה, כדברי רובינשטיין, אילוסטרציה לשירו של ביאליק: "יש לי גן ובאר יש לי, ועלי בארי תלוי דלי".⁸ השהייה בחיק הטבע, השדות הירוקים, עוררו רצון לגול את האבן מפי הבאר, לברוא עולמות חדשים.

"החמה מראש האילנות"

הקיבוץ התפרסם בשבתות המיוחדות שמשכו בני נוער מקיני השומר הדתי. בשבת דברו ושרו בעברית בלבד. מאיר אור (אורליאן), ביקר בפולין כשליח התנועה מקבוצת שח"ל, עבר בקיבוצי השומר דתי והתאהב בקיבוץ עובדיה, כך כתב לרעייתו חנקה, בטירת צבי: "בגולה יש צורך בסלבקוב, צריכים להעמיד פה את השאיפה, האידיאל, במרכז הפעולות, לחיות כל הזמן בהתלהבות עליונה ועל-ידי זה מתרגלים לחיים הקיבוציים. מה שאין כן אם ניגשים בגישה רציונליסטית לקיבוצים, שאז חסר הכוח הדוחף וכשצריכים לשבת בקיבוץ פה יותר משנתיים מאבדים את כל המרץ והאינטרס לעניין. במכתבי האחרון מסלבקוב כתבתי לך שבטח אמצא נוחמים בשבת הסלבקובאית. כן, מצאתי נוחמים. העלינו את השבת למדרגה עליונה, שכחתי את כל המתהווה בארץ, השתקעתי בתוך החיים הסלבקובאים, הצצתי לתוך הפנים הרחוצים לכבוד שבת, הקשבתי לשירה המתפרצת מתוך הגרונות, שכחתי שאי-שם ישנם אנשים הרוצים לעקור את כל זה מהשורש. שכחתי את כל העולם בראותי את האנשים המרוצים מהחיים והעושים את הכל בכדי להעלותם למדרגה גבוהה. מתוך זה דיברתי ב'עונג שבת' על שיטת החינוך הסלבקובאית ... ההורה אחרי זה! והריקוד 'נתכונן חבריא להגשמה בעובדיה' נמשך ונמשך ... עד כלות הנפש ממש ... ואח"כ בלילה, סעודת מלווה מלכה והצ'הצ'ק, וכי סתם ריקוד היה זה? הלא ככה לא רקדו כבר שנים ... ואע"פ שהיינו עייפים מכל מה שעבר בערב לא יכולנו להתפזר בחדרים מבלי לרקוד עוד הפעם הורה, הורה אמיתית, חלוצית, כובשת בהתלהבות ובדבקות ... כרתי איתם ברית אחים נאמנה, ברית לחיים עתידיים, לעתיד מזהיר... הרינו מאמין באדם החדש שנולד בתוך כתלי 'פלץ שימנובקה'... כשנסעתי ביום שלישי בבוקר הרגשתי כאילו אני נפרד מחלק ממני, מעצמי ... אין לי פשוט חשק לנסוע מכאן ... אני נעשיתי לסלבקובניק אמיתי ... לפי דעתי צריכים להעביר אחד אחד את אנשינו לסלבקוב. ולמדו קצת איך חיים באופן קיבוצי ואיך יוצרים צורה קיבוצית ... הושפעתי בהרבה מסלבקוב, ועכשיו נהפכתי למשפיע" תיאור נפלא של השבת בסלבקוב הותיר שלום קרניאל הי"ד שביקר בקיבוץ והתרשם עמוקות (ראה מסגרת).

מספרת אסתר שטרנרייך; יום אחד הגיע צעיר בן ארבע עשרה (ישראל גוטהארט), של הסתגל למסגרת לימודית בית ספר וישיבה. אביו - חבר הנהלת תנועת תורה-ועבודה בוורשה - הביא אותו להכשרה. הבחור רכש את אהדת החברים. הצעיר נשלח לרעות את הפרות באחו, שלא כמו רועים מבני נכר הוא יצא למרעה כשכרך גמרא גדול תחת בית שחיו. הכפריים צחקו - רועה מלומד! יום אחד אכל הנער

⁶ המטרה והדרך, זיכרונות של חיים ציגלר ז"ל, ארכיון אגודת בני גוש-עציון בכפר-עציון.

⁷ רובינשטיין ישראל, מתוך פרוטוקול כנס יוצאי סלבקוב, טירת צבי, 23.4.1993.

⁸ ארכיון טירת-צבי

מפרי הבוסתן, לקה בסיבוך מעיים, נלקח לביה"ח וכחלוף כמה ימים, בשבת, נפטר. שני שוטרים מקומיים יצאו לקיבוץ להודיע על כך. הם הגיעו בעת סעודה שלישית בשבת אחר הצהריים, שעה של התעלות שבקדושה. השוטרים עמדו מרותקים בפתח הבית ולא העיזו להפריע את השירה המרוממת. שעתיים המתינו עד תום הסעודה ואז מסרו את הבשורה המרה. עצב כבד פקד את החברים, אסתר שרה את שירו של ביאליק "אחרי מותי". במוצאי השבת החל ויכוח, האם מותר לוותר על ריקוד הצ'הצ'ק או שחייבים לשמור על המסגרת, לבכות ולרקוד. הוחלט לא לוותר על הריקוד!

ימי מפנה

החיים בקיבוץ עובדיה היו קשים, עמוסים ודחוסים, היו שהתקשו לעמוד בנורמות הגבוהות, אנשים נאבקו בקשיים ולא העזו לעזוב. ככלל, היו החברים מאושרים. אחת לשנה לערך עלתה קבוצת חברים לארץ ופנתה לקבוצת שח"ל ולאחריה לקיבוץ טירת צבי ולקבוצת אברהם שחבריה יסדו את קיבוץ כפר עציון. עם חילופי הדורות נתרוקנו המנהגים המסורתיים מתוכנם וקמו עליהם עוררין. בעדינות משרטט את המשבר שלום קרניאל: "התחילה להכביד הצורה המקודשת של החיים שנתרוקנה מתוכנה ונתעוררה התשוקה להתחדשות והתרענות ... הרוב הגדול של חברי הקבוצה עמדו כחומת ברזל מסביב למסגרת המקודשת ... (בתרצ"ז החלו אנשי השומר הדתי להצטרף לקיבוץ עובדיה בהיקף ניכר והיו לרוב החברים) ... האופי החדש של 'השומרים' עמד בסתירה גלויה לאופייה של סלבקוב הרשמית ... סלבקוב לא הייתה אצלם מטרה לעצמה אלא מקום הכשרה בדרך לתנועה קיבוצית בארץ ישראל. הסתירה הייתה גלויה לעין והביאה להתנגשות קשה".⁹ המפגש בין אנשי עובדיה המוותיקים לאנשי קבוצת גאולה, חברי השומר הדתי, המצטרפים היה קשה, דיונים אידיאולוגיים סוערים התארכו עד עלות השחר. חברי גאולה נדדו במקומות הכשרה שונים - סוקולוב, ליז'אנסק ועוד, בכולם לא שפר גורלם עד שהחליטו להצטרף לקיבוץ עובדיה וחוללו בו מהפכה פנימית, יחד עם חברים נוספים מהשומר הדתי שנקלטו לאחר שהמייסדים ברובם עלו ארצה.

חיים ציגלר, היה תלמיד ישיבה, בגיל 16 הצטרף לשומר הדתי בסוסנוביץ. הוא הגיע לקיבוץ עובדיה ב-1938 מושפע מהנהגתו של שלום קרניאל, שעמד בראש הנהגת השומר הדתי בגליציה ולאחר מכן בכל פולין. חיים נמשך לקיבוץ, הוקסם מהשקט, מהסדר והניקיון, בניגוד לאזורי המגורים של היהודים בעיירה. המקום היה בעיניו "ממלכת כוהנים". האחוזה, השיתוף, התמיכה של איש ברעהו. החברים עבדו קשה מאד וחזרו עייפים מהעבודה. לא היה כוח ללמוד תורה, חיו חיים נזיריים. בחדר האוכל הייתה כתובת גדולה שקראה לכיבוש היצר. חיים זוכר כיצד רקדו במוצאי יום כיפור וניסו לדחות את שעת הסעודה, לכבוש את היצר. המסר העיקרי, לדעתו, לא היה רוחני, אלא מסר של ממשות, דברים ממשיים. המסר היה **לעבוד!** קבוצתו של חיים הנהיגה שנויים מרחיקי לכת בקיבוץ עובדיה. הם לחמו על זכותה להביע דעה בכל נושא, לשיר כאוות נפשם. במחזורים הראשונים היו חברים רציניים מאד ואידאליסטים. הכל היה מתוקן ונקבע מלמעלה, אפילו תורנות שירה הייתה מי יפצח בשירה ואיזה שיר ישירו. אסור היה לאכול מאכלים יקרים, היו חייבים לעבוד עד כלות הכוחות, לפעמים עד לבוקר שלמחרת. בשנים הראשונות לא התקינו בקיבוץ חשמל מטעמים אידיאולוגיים, טענו שהחושך מועיל לשיתוף וליחד. אחר כך התקינו חשמל רק בחדר הגדול. קבוצתו של חיים החליטה להתקין חשמל בכל פינה, להוריד לחץ. הוא תלש את דף תורנות השירה מהקיר והכריז שמי שקולו ערב ישיר. החליטו להסתפק בעשר שעות עבודה ביום. הוותיקים לחמו נגד הקו החדש, עד עלותם לארץ. היה גם חידוש תרבותי, פעמיים שלוש בשבוע למדו משנה, תנ"ך או אגדה, הבנות למדו בעיקר תנ"ך. בשבת מישהו הכין שיעור. לא היה לקבוצה רב, סמכות תורנית, אך נשמר קשר עם רבני המזרחי ותנועת תורה-ועבודה. הדגם לחיקוי היה הכשרות השומר הצעיר: חלוציות, ציונות, תרבות, הופעה מסודרת. זו הייתה תוצאה של מרד ביהדות החרדית. חיים עזב את קיבוץ עובדיה בערב פסח תרצ"ט, 1939 באנייה שארגנה התנועה בוורשה, אסימי, אחת האניות האחרונות שעזבו את חופי פולין לארץ ישראל לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה.

אימה וחשיכה, חורבן בשדות פולין

כשפרצה מלחמת העולם השנייה (1939), נכבש האיזור על-ידי הגרמנים. החברים שנתרו נדדו ברחבי אירופה הדווייה (פרשת הנדודים וההצלה של רבים מחברי התנועה בסיוע חבריהם שהיו פזורים בנקודות מפתח בנתיב הבריחה מפולין לליטא ומשם דרך ברית-המועצות, ראויה לתיאור נפרד). מחזור האחרון מקיבוץ עובדיה זכה לעלות לארץ חודש לפני פרוץ המלחמה, בראשית אוגוסט 1939. על חוויית

⁹ שלום קרניאל, סלבקוב, שם.

המלחמה מספרת הלה גרנק: "פרצה מלחמה בין פולין לגרמניה. הכביש על-ידינו הומה זקנים וצעירים, נשים וטף, מי ברגל ומי בכלי רכב ... בינתיים התקרבה הסכנה גם אלינו ... הפצצות מהאוויר וכמה שעות אחריהן הד קולות תותחים וכלי משחית ... קול נפץ אדיר העיר אותנו באשמורת הלילה. קמנו כולנו כלפקודה, אספנו באפילה מכל הבא ליד ... החפצים הועמסו על כרכרה והפרה נרתמה בעולה ויצאנו לדרך ... קשה הפרידה ממקום אהוב בתנאים רגילים וקשה שבעתיים כשיד הגורל האכזרי עוקרת אותך משורשיך ומשליכתך טרף לגל החיים, נעשינו פליטים ... ימים רבים נדדנו עם המוני אנשים ורצון אחד לכולנו, להימנע מפגישה עם האויב. אולם לרוע מזלנו הדביקנו האויב בכל מקום שהגענו. ימים ולילות נדדנו ... מבוהלים ונרדפים התחבינו במרתפים ובמערות ... היה זה יום סתיו בהיר התאספנו בשדה הפתוח מתחת לעץ על-מנת להחליט מה לעשות ... סוכם, שכל אחד יעשה על דעת עצמו וכרצונו. אני עם עוד כמה חברים החלטנו לחזור לסלבקוב ויהי מה ... עם התקרבונו למחנה חששנו מפני הפתעות ... שני חברים ואני נכנסנו לחצר. מחזה איום נתגלה לעינינו. החצר ריקה, החדרים פתוחים, שרודים וריקים, במקום הריהוט והחפצים נשאר רק קש המזרנים וכלבנו האהוב ... זכר לחורבן ... נפלנו על הקש ופרצנו בבכי קורע לב - בכי אשר הביע את כל עומק הכאב והצער להרס ולחורבן שנגרם לנו ..." שלמה קלפהולץ, מאחרוני החברים בקיבוץ עובדיה, כתב לאחיו הבכור, יעקב: "ישנם רגעים שאיני יכול לשכוח ואלה הם הפרידה מהקבוצה (קיבוץ עובדיה), ואחר-כך מהבית. אלה הרגעים הכאובים והטראגיים ביותר שבעברי. מצודות שבנינו בדם ובזיעה חרבו... אחרי כל-כך הרבה אכזבות שנחלתי התחזק ביטחוני עוד יותר במחר טוב יותר".

את סקירתו המקיפה על פרשת סלבקוב, סיכם שלום קרניאל - ממעצבי דרכה של השומר הדתי בפולין ושל בני עקיבא בארץ, אחד מרבים שעלו, נקלטו בקבוצת אברהם, הקימו בית בכפר עציון ונפלו במערכה בתש"ח: "סלבקוב נועדה למלא תפקיד חינוכי גדול ב'השומר הדתי' בפולניה. אבל לא איסתייאה מילתא. המלחמה שפרצה הפסיקה את הפרשה המזהירה ששמה סלבקוב בגולה ... פרשת סלבקוב בגולה נפסקה ולעומתה נתרקמה פרשת סלבקוב בארץ. עשרות חברים מעולי סלבקוב שנקלטו בטירת צבי ובקבוצת אברהם, היו לחלקים נכבדים בקבוצות אלה ... סלבקוב השאירה רשמים עמוקים בלב כל חבר וחבר ועל כן מזכירים אותה ברטט נפשי ובחיבה יתרה".

מבנה החווה בו שכן קיבוץ עובדיה בעיירה סלבקוב, היה מאוכלס בשתי משפחות פולניות קשות יום עד ראשית שנות ה-2000. המבנה הלך והתפורר, מהנדס העירייה הורה לפנותו בשל סכנת קריסה. מאז עומד המבנה עזוב ושומם. שיני הזמן פוגעים בו בלי הרף. למרבה הצער כל הניסיונות לגייס מעט משאבים לשקמו, בשיתוף עריית סלבקוב שנאותה להשתתף בשיפוץ ובאיכלוס המחודש של המבנה, לא הביאו את מעט המשאבים שנדרשו. עתה לא נותר אלא לנסות להביא את המבנה, לפחות את החזית שלו ולהציבה לעד ולמזכרת בכפר עציון.

¹⁰. איגרת לגולה, יד, שבט תש"ח.

¹¹. מהעיון המשפחתי. סיפורם של שני האחים לבית קלפהולץ קשה; הם נולדו למשפחה חרדית, חסידי בובוב. אביהם נרצח על ידי הפולנים ב-1920, והותיר שני ילדים רכים ואישה בהריון מתקדם. בימי ה'שבעה' על האב ילדה האם את הבת, נלי-נחמה. שני האחים ואחותם הצעירה בחרו בדרך הציונית-דתית, ויסדו את קן השומר הדתי בעיר הולדתם, ביילסקו ביאלה. שני הבנים, יעקב ושלמה, יצאו בפער של שנה לקיבוץ עובדיה במטרה להגשים את דרך התנועה ולעלות ארצה. יעקב עלה באניית המעפילים אסימי, ואחרי גלגולים רבים כמעפיל הגיע ארצה והצטרף לקבוצת אברהם. שלמה נותר בפולין, טרם זכה בסרטיפיקט לעלייה. עם פרוץ המלחמה יצא לסייע לאמו ולאחותו הצעירה נלי. כנראה בעידוד האם יצא למסע היחלצות מפולין לוילנה, שם הצטרף לחבריו הרבים ועסק בחינוך ילדים יתומי המלחמה. מוילנה נע תוך כדי המלחמה דרך מוסקבה ואודיסה לארץ ישראל והצטרף כאחיו הבכור, לקבוצת אברהם. שני האחים עלו עם חבריהם לקיבוץ כפר עציון בניסן תש"ג, 4.1943, כל אחד התחתן ולכל אחד מהם נולד בן. האם והאחות ניספו בשואה, יחד עם כל בני משפחתם הענפה, בנסיבות לא ידועות. עם פרוץ קרבות מלחמת העצמאות היה שלמה ראשון ההרוגים במערכה בגוש עציון, הוא נפל בחנוכה, כ"ח בכסלו תש"ח, יעקב נהרג בקרב האחרון, ביום ד באייר תש"ח, ערב הכרות המדינה. (יעקב היה אבי, ושלמה דודי).

¹². שלום קרניאל, סלבקוב, שם.

הווי החיים בקיבוץ-עובדיה בסלבקוב

"... היה זה יום חול פשוט, החברים חזרו מן העבודה, התרחצו, החליפו את בגדיהם וניגשו לסעודה. לפני הסעודה התלכדה החבריה במעגל מסביב לשולחן ויצאו במחול. הייתה זו ספק הורה ספק ריקוד חסידי. בביקורי הראשון, לא עמדתי עדיין על טיבו של הריקוד הסלבקובאי, הוא היה בעיני פלאי ומוזר, ויחד עם זה היה בו כוח מושך עצום וקסם רב. רק אחרי ביקורים נוספים תכופים, נתגלתה לפני במקצת המסכת המופלאה של חיי סלבקוב. ברק האור הבלתי רגיל שנצנץ מעיני החברים בשעת הריקוד עזר לי לא מעט לפענח את צפוני אופייה המיוחד של סלבקוב. המסתורין, זה היה העולם הרוחני שבתוכו התרקמו החיים הפנימיים של קבוצה זו. בכל פעולותיהם הייתה מן דבקות דתית המעמידה לפני החבר דרישות מוסריות וחברתיות הנראות לפי המקובל למעלה מכוח בשר ודם. כל תופעה אנוכית אצל חבר הייתה מתפרשת כמעשה בגידה בחברה וביעד הקבוצה..."

המסתורין, זה היה העולם הרוחני שבתוכו התרקמו החיים הפנימיים של הקבוצה. בכל פעולותיהם הייתה מן דבקות-דתית המעמידה לפני החבר דרישות מוסריות וחברתיות הנראות לפי המקובל למעלה מכוח בשר ודם... לכל חברה דתית יש ה'אני-מאמין' שלה. ה'אני-מאמין' של סלבקוב הייתה הקומונה, לה צריך היה החבר להקריב הכל, את הנפש, את הגוף ולהתמזג בתוכה התמזגות מוחלטת... הלכות מרובות היו נוהגות בשעת סעודתם והחשובות שבהן מצוות שתיקה, שירה ואיסור שיחה בטלה. על שולחנם היה ראוי להיאמר: אנשי סלבקוב שאכלו על שולחן אחד ושחו שיחה בטלה ולא קיימו מצוות שתיקה ושירה, כאילו אכלו מזבחי מתים. שלא במתכוון אתה נזכר בתיאורו הנפלא של יוספוס פלביוס על סעודת כת האיסיים. יש בתיאור זה קווים משותפים לאורח שולחנם של אנשי סלבקוב. והדמיון אינו דווקא במנהגי הסעודה, בעצם הגישה לעניין השיתוף, הייתה קירבת השקפה. פה ושם אתה מוצא את היסוד המסתורי המוסרי אשר לרעיון הקומונה.

בייחוד הייתה מורגשת רוח זו בשבת הסלבקובאית. קבלת-שבת והסעודה-השלישית, אלה היו שני המומנטים המרוממים ביותר שביטאו את מהותה של סלבקוב. לפני קבלת-שבת היו החברים והחברות מתאספים בחדר-האוכל מסביב לשולחן. דממה ארוכה שמשה כהקדמה. לא הייתה זו דממה סתם, הייתה בה שפה מיוחדת שרק איש סלבקוב היה מסוגל להבינה שפת רזים עילאיים... אחר כך באה השירה, שירה חזקה ומלאת אמונה, שמחה ודבקות עליונה, השיר הראשון: 'החמה מראש האילנות נסתלקה', אחריו 'כינרת אליך נמשכת כל נפש', שיר אחרי שיר בקצב סלבקובאי איטי ובסדר קבוע... ובגמר השירה תפילת ערבית... למחרת באותה שעה, בין-הערביים, הסעודה-השלישית. כאן שלטה בעיקר השירה אולם אופייה היה אחר מבקבלת-שבת. בליל-שבת הביעה השירה אמונה ושימחה לקראת בואה של שבת מלכתא, לעומתה הייתה גוברת בשירת הסעודה-השלישית העצבות והשתפכות הנפש, הניגונים היו חסידיים ונוגים וארכו שעות. אתמול היה החדר מלא אור והיום בסעודה-השלישית היה כולו עטוף עלטה. בתוך השירה נשזר ריקוד נלהב שנמשך שעה ארוכה, ריקוד בלי לאות עד כלות הנפש.

בליל מוצאי-שבת מסיבת מלווה-מלכה, ושוב שירה מיוחדת במינה, שירה עליזה וקשה. הפעם, שלא כרגיל, שירים חילוניים ולועזיים. זו הפעם היחידה במשך השבוע שהיו שרים באידיש, בפולנית וברוסית. רק הלבוש היה חילוני - בתוכו בערה אש אמונה ודבקות קדושה. כך הייתה דרכה של סלבקוב להאציל מרוחה על כל ניגון, ולהכניס בו מצביונה. ומשום כך היה כל ניגון מלובן ומזוקק בנוסח מיוחד של סלבקוב. גם הניגונים הארצישראליים, קיבלו בסלבקוב קצב וחותרם סלבקובאי. אחרי המסיבה בא ריקוד צ'הצ'ק, שערך כמה שעות עד מאוחר בלילה, ולפעמים עד עלות השחר. אמרו עליו בתנועה; כל מי שלא ראה את הצ'הצ'ק בסלבקוב בהדרו ובשמחתו, לא ראה ריקוד מעולה מעולם. דבקות מסתורית זו, לא הייתה מנת חלקם רק בעסקי קודש, גם בעניינים חילוניים גרידא היה כוחה יפה, בראש ובראשונה התבטא הדבר בעבודה. סלבקוב ידעה להנהיג פולחן עבודה..."

"עלונים", כסלו תש"ג; בתוך: שלום קרניאל, חיו ומשנתו, (עורך) שאול רו, הקיבוץ הדתי, בני עקיבא, תשכ"ז, עמ' 117-121; מהדורה מחודשת ומעודכנת, כפר עציון, תשע"ג, 2013, עמ' 146-153.